

Andreas Önnerfors & Robert Collins (eds.), *Freemasonry and Fraternalism in Eighteenth-Century Russia*, Sheffield Lectures on the History of Freemasonry and Fraternalism 2 (Sheffield: Centre for Research into Freemasonry and Fraternalism, 2009). 139 s.

I Lev Tolstojs roman *Krig och fred* från 1865–1867 iscensätter författaren en dispyt mellan greve Pierre Bezukov och frimuraren Josef Aleksevitch Bazdev. Tolstoj gestaltar en dialektik där ytterligheterna tro och ateism slutligen försonas genom frimurarnas förnuftsstro. Alltsedan frimureriet introducerades i Ryssland under 1730-talet har frimurare som Tolstoj levt i ett spänningsfält mellan logernas påstådda ideologi och den rådande samhällsordningen. Under 1800-talet förknippade till exempel ortodoxa kyrkan frimureri med rationalism och sekularism medan den kommunistiska diktaturen senare kom att betrakta frimurarna som en religiös subgrupp.

Konferensvolymen *Freemasonry and Fraternalism in Eighteenth-Century Russia* innehåller fem artiklar som behandlar det tidiga frimureriet i Ryssland under Peter I:s och Katarina II:s tid. Efter en introduktion av Andreas Önnerfors följer artikeln "The Petrine Round Table: Chivalry, Travesty and Fraternalism at the Court of Peter the Great", författad av Ernest Zitser. Redan här måste påpekas att innehållsförteckningens benämning förvirrande nog avviker från själva artikelrubriken: "A Mason-Tsar? Freemasonry and Fraternalism at the Court of Peter the Great". Zitser undersöker vad han kallar "esoterisk symbolism", en underströmning bortom den officiella hovkulturen som en miljö för sekularism och rationalism. Utifrån piktorala analyser av bland annat en sigillstamp från 1695 respektive en sigillring från 1711–1712, båda utformade av Peter I själv, resonerar Zitser kring Peter I:s självbild och möjligt inflytande från frimureri. Därefter analyserar han en ceremoniell kandelaber och vilka symboliska funktioner den kan ha haft i samband med Peters

förmälning med Katarina. Slutsatsen Zitser drar är, trots en positiv inställning från tsarens sida, att frimurarnas paradismyt och "moral mission to restore The Golden Age" stod i motsatsförhållande till Peter I:s ceremoniella representation med dess idealisering av samtiden.

I Robert Collins bidrag "Hewing the Rough stone: Masonic Influence in Peter the Great's Russia 1689–1725" skildras det tidiga frimureriet utifrån aktuell forskning. Liksom Zitser genomför han en konsthistorisk, emblematisks analys av regala artefakter, men mer underbyggt än i den hos Zitser. Hans rimliga slutsatser är att sammansättningen av olika symboler, de båda pelarna i Salomons tempel, verktyg, tetragrammaton etcetera vittnar om influenser från frimurarsymbolik, även om han uttryckligen inte förmår styrka att tsaren själv var frimurare. Collins relaterar frimurarverksamheten till andra umgängesformer och sällskapsordnar vid hovet i huvudstaden Sankt Petersburg. Han kommer fram till att denna icke-publika sociabilitet som ett komplement till den offentliga meritokrati som rådde från 1690-talet fram till Peter den stores död 1725. Mer precist utvecklar Collins en hypotes om att tsarens chefsfysiker, Robert Erskine, ledare av ett jakobitiskt nätverk, introducerade tsaren i backanaler och brödraskap. Utifrån Erskines korrespondens visar Collins att jakobitisk aktivitet förekom i Sankt Petersburg så tidigt som 1714. Collins ger inte sken av att leda i bevis det att frimurarverksamhet förekom då, men antyder samtidigt att utländska personer och möjligen frimurare fanns i Erskines nätverk. Han öppnar därmed en möjlighet för framtida forskning att revidera märkesåret 1731, det år då frimureriet sägs ha etablerats i Ryssland som en del av denna paneuropeiska rörelse.

Artikeln "Utopian Spaces of Russian Masons in the Enlightenment" av Tatiana Artemyeva är en socialfilosofisk undersökning av utopiska föreställningar inom 1780-talets frimurarloger. Artemyeva argumenterar för att utopier ingick i frimurarnas föreställnings-

värld. Där ingick till exempel tanken på att varje individ är fri att tro på sin Gud. Förutom breddningen av gudsbilden sökte de ryska frimurarna sig tillbaka till västeuropeisk historia och mytbildning. Det fanns en strävan mot en annan rysk historia, att integrera Ryssland som en del av Europa genom en omdefinierad historieskrivning. Huvudexemplet är Stanislaw Elis *Brüderliche Vermanungen* (på tyska 1781 och ryska 1784), där han drar en linje från grekisk-romersk mytologi och mystik, till exempel Hermes Trismegistos, via en kristen tradition (Augustinus) fram till sjuttonhundratalets frimurare som Louis Claude de Saint-Martin.

Under 1780-talet, och i denna anda, etablerade författare som Piksanov och Sakulin en rysk frimurarlitteratur omkring logerna i Katarina den storas Sankt Petersburg och Moskva. Artemyeva talar rätteligen om denna litteratur som en litterär genre. Däremot är jag tveksam till kategoriseringarna: 1) Moraliska introduktioner för adepter; 2) Litteratur för frimurare som lästes under sammankomster, till exempel verser; 3) Frimurarböcker för allmänheten; 4) Pseudofrimurerisk litteratur som imiterar eller analyserar frimurartexter. 5) Antifrimurerisk litteratur. Kategorierna indelas omväxlande utifrån funktion, framförandesituation och genreöverskridningar, ibland i kombination, vilket gör dem svårbrukbara. Däremot har hon rätt i sak när hon ger exempel på litteratur (prosaberättelser, tidningsartiklar, katekeser, verser) som ingår i ett slags frimureriskt program.

Programmet i sig blir tydligare när Artemyeva, utifrån frimurartexterna, kategoriserar sju typer av utopism inom ryskt 1700-talsfrimureri: *Pedagogisk utopism* handlar om att förädla människan till ett ideal uttryckt som en *moralisk utopism* med utgångspunkt i en *epistemologisk utopism*, det vill säga ett "rätt vara" eller "sann kunskap", i praktiken omsatt till en samhällsomvälvande *sociopolitisk utopism*, med en alternativ världsordning formulerad i termer av *rättslig*, *teologisk* och *politisk utopism*.

Även om Artemyeva slirar i kategoriseringen av texttyper så lyckas hon föredömligt att, utifrån utopibegreppet, extrahera själva essensen i 1700-talsfrimureriets kosmopolitiska världs bild. Som när Artemyeva sammanfattar artikeln med konstaterandet att frimurarnas förnuftstänkande cirkulerar kring tre noder: en positiv syn på nya moraliska och sociala idéer; en föreställning om en världsomspännande social nyordning; en praktisk och individcentrerad ordning för att förmedla dessa ideal.

Anthony Cross artikel "Anglo-Russian Masonic Links during the Reign of Catherine the Great" beskriver relationerna mellan brittiska och ryska frimurarkretsar. Han belyser även hur British Club, grundad 1770–1771 fungerade som en mer allmän mötesplats vid sidan om logerna. En av de många personer som nämns är general James Keith som är av intresse för svenskt vidkommande eftersom han för övrigt grundade en kortlivad loge i Stockholm 1743–1744. Av svenskt intresse är även redogörelsen för hur det så kallade svenska systemet etableras i Sankt Petersburg 1777. Det var i huvudsak ett samarbete mellan hertig Carl och prins Aleksander Borisovitj Kurakin som började med att Kurakin genomgick de två första kapitelgraderna vid ett besök i Stockholm 1776–1777. I kulisserna verkade Gustav III som också medförde frimurardokument under resan till Sankt Petersburg 1777. Kapitellogen grundades 1778 men upphörde 1780–1781, detta efter dispyter kring en begäran från Svenska Frimurare Orden om årlig tribut. Till avvecklingen bidrog även att Katarina agerade mot det svenska frimurarsystemet av politiska skäl, liksom konkurrensen från det brittiska logesystemet som var mer etablerat och dessutom hade många prominenta medlemmar. Sammantaget bidrog detta till att de "svenska" logerna i Sankt Petersburg bröt kontakterna med Sverige 1782, och expansionen blev därmed en historisk parentes i hertig Karls och Gustav III:s storpolitiska ambitioner.

I den avslutande artikeln, "The 'Société Antiabsurde': Catherine the Great and Freemasonry", redogör Natalie Bayer för den officiella inställningen till frimureri. Den första undersökningen ägde rum 1747 i samband med att frimureriet växte kraftigt. Under årtiondena som följer återkommer en skeptisk hållning till företeelsen. Detta förklarar Bayer som ett sätt att stävja en begynnande självständig civil offentlighet, "scythng down the first independent civic-minded initiative and implementing greater preventive censorships in the struggle against the nascent public sphere." (s. 113) Bakgrunden var de många utländska frimurare, till exempel den kände Cagliostro som besökte Sankt Petersburg 1779–1780, som kom till landet för att upplysa aristokratin genom sina påstådda exklusiva mystiska erfarenheter. Bayers slutsats var att detta inte var mer än ett intellektuellt problem i början för Katarina, det vill säga att det stred mot hennes upplysningsideal. Men i samband med franska revolutionen blev pamfletter och böcker, de hemliga aktiviteterna i logerna, de utländska besökarna och kontakter med utländska loger, sammantaget för de ryska logerna ett politiskt problem. Bayer visar därigenom på ett övertygande sätt hur det officiella Ryssland gradvis motverkade frimureriet under 1700-talets sista decennier, i takt med att logerna radikaliserades, drogs mot det antimonarkiska, antiklerikala och därigenom började ifrågasätta hela den ryska ståndsordningen.

Marcus Willén

Mattias Pirholt (red.), *Constructions of German Romanticism: Six Studies / Konstruktionen der deutschen Romantik: Sechs Studien*, Acta Universitatis Upsaliensis, Historia litterarum 29 (Uppsala: Uppsala universitet, 2011). 189 s.

*Constructions of German Romanticism: Six Studies* är en delstudie i det av Vetenskapsrådet finan-

sierade projektet "Metamimesis. Ideologi och representation i tidig tysk romantik". Projektet har som uttalat syfte att revidera bilden av övergången från upplysningstidens klassicism till den tidiga tyska romantiken. I stället för att beskriva romantiken som en radikal brytning med det förutvarande, finns en ambition att teckna en mer subtil och nyanserad bild av kontinuiteten mellan den klassicistiska estetiken och romantiken, bland annat genom att påvisa hur konstverk kan rymma olika, motsägelsefulla men samexisterande historiska skikt.

Antologins målsättning är att ge en fördjupad bild av hur romantiken har mottagits, tolkats och konstruerats under historiens gång genom att demonstrera hur man gång på gång försökt konstruera "essensen" i romantikens poesi, filosofi och estetik. Det framgår att dessa konstruktioner har en ideologisk dimension då de även inbegriper tolkningsmatriser som har en delvis determinerande inverkan på vår syn på historia, utveckling och framtidstro. Ett övergripande tema för antologins sex bidrag är historieskrivning, i synnerhet litteraturhistorieskrivning, som ideologisk konstruktion – symptomatisk nog en dimension av historieskrivningen som romantikerna själva i högsta grad var medvetna om och delaktiga i. Antologins aviserade metahistoriska grepp visar sig vara synnerligen fruktbart.

För att illustrera antologins breda omfattning vill jag särskilt nämna tre av antologins bidrag. I "Poetry and Philosophy: Enlightenment, Romanticism, and A.W. Schlegels Jena Lectures" går Anna Cullhed i svaromål med filosofen Frederick C. Beiser och dennes *The Romantic Imperative: The Concept of Early German Romanticism* (2003). Beiser menar att utforskandet av den tidiga tyska romantiken har fallit mellan två stolar. Filosofer har lämnat studiet av denna tidperiod till litteraturvetare. I gengäld har litteraturvetarna saknat en djupgående insikt om romantikens grundläggande metafysiska, epistemologiska, etiska och politiska idéer. Som konsekvens av detta, menar Beiser, är filosoferna